

4. *Зубок М. І.* Захист матеріальних ресурсів банків як один з елементів економічної безпеки // *Фінанси, облік і аудит*. — К., 2009. — Вип. 13. — С. 53—61.
5. *Крутов В. В.* Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва / В. В. Крутов; Ін-т економіки та прогнозування НАН України, ВНЗ «Ун-т економіки та права» КРОК» — К.: Фенікс, 2008. — 406 с.
6. *Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство* / [Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С. та ін.]; за ред. В. М. Гейця. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. — 240 с.
7. *Экономическая безопасность России: общ. курс* / [Сенчагов В. К., Губин Б. В., Павлов В. И. и др.]; под ред. В.К.Сенчагова; РАН. Ин-т экономики и др. — М.: Дело: Акад. народ. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2005. — 895 с.
8. *Яременко С. М.* Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: дис. ... кандидата економ. наук: 08.00.08 / Яременко Світлана Миколаївна. — К., 2010. — 247 с.
9. *Ярочкин В. И.* Безопасность банковских систем / Ярочкин В. И. — М.: Ось-89, 2004. — 416 с.

Статтю подано до редакції 23.03.11 р.

УДК. 336.722.37:330.567.28

О. В. Ситник,
старший викладач кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЕКОНОМІЧНІ МЕЖІ КРЕДИТІВ ДОМОГОСПОДАРСТВАМ

АНОТАЦІЯ. У статті основну увагу приділено розгляду визначення поняття «межі» економічних явищ, зокрема економічних меж кредитів, розвідці меж споживчих кредитів на макрорівні, критеріїв їх визначення, дослідженню часток кредитів домогосподарствам у загальному кредитному портфелі банків, досвіду з цих питань зарубіжних країн.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічні межі кредиту, домогосподарства, кредити домогосподарствам, межі кредиту на макрорівні, проблемні кредити.

АННОТАЦИЯ. В статье основное внимание уделено рассмотрению определения понятия «границы» экономических явлений, в частности экономических границ кредитов, разведке границ потребительских кредитов на макроуровне, критериев их определения, исследованию удельного веса кредитов домохозяйствам в общем кредитном портфеле банков, опыту в этих вопросах зарубежных стран.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономические границы кредита, домохозяйства, кредиты домохозяйствам, границы кредита на макроуровне, проблемные кредиты.

ANNOTATION. In the article the main attention is paid to consideration of the definition of «boundaries» of economic phenomena, particularly economic credit bounds, exploration the consumer credits boundaries at the macro level, criteria for their definition, investigation of loans to households particles in total loan portfolio of banks, the experience of foreign countries in these issues.

KEYWORDS: economic credit bounds, the households, credit bounds at the macro level, NPLs.

Постановка проблеми. Протягом всього 2008—2009 років не вшухали коментарі фахівців з приводу перекредитування банками населення в Україні, що повинно було призвести до негативних наслідків у банківській сфері. Малося на увазі погіршення якості кредитних портфелів банків та зростання проблемних кредитів унаслідок перевищення межі кредитів домогосподарствам на макрорівні.

Питання про межі кредиту, не дивлячись на проведені теоретичні дослідження, є на сьогодні недостатньо вивченим та доволі спірним.

Взагалі, термін «межа» визначає границю поділу, розрізнення яких-небудь явищ, предметів тощо, допустиму норму чого-небудь дозволеного. Тобто, будь-які явища, предмети мають свої межі. Такі межі мають і кредити.

Кредит як і будь-яке економічне явище, має межі, в яких реалізується його сутність. Стосовно економічних відносин поняття «межі» потрібно розглядати як границю розповсюдження тих чи інших їх видів. З цих позицій економічні межі кредиту в загальнотеоретичному сенсі треба розуміти як межа відносин з приводу руху вартості.

Економічними межами розповсюдження кредитних відносин є межі, в яких їх існування є об'єктивно необхідним та вони збе-

рігають за собою свої особливі риси. Розвиток кредитних відносин понад економічно обґрунтованої межі неминуче призводить до їх переродження, викривленню сутності кредиту.

Аналіз останніх публікацій. Огляд літератури з питань економічних меж кредитів показує, що деякі автори взагалі не згадують меж розповсюдження кредитних відносин, не дають їх визначення, інші, визначаючи поняття економічних меж кредиту, наводять значну їх кількість.

М. І. Савлук визначає межі кредиту як «...такий рівень розвитку кредитних відносин у народному господарстві, за якого попит і пропозиція на кредит балансуються при збереженні стабільної, помірної, доступної для переважної більшості нормально працюючих позичальників, процентної ставки. Іншими словами, реальний попит на позичкові кошти, який пред'являють економічні суб'єкти — учасники відтворювального процесу при нормальній ставці банківського процента, є кількісним виразом межі нарощування пропозиції позичок з боку кредиторів, передусім банків» [2]. При цьому сама економічна межа розглядається в кількох аспектах: залежно від певного рівня економічної системи — як мікроекономічна і макроекономічна межі кредиту та залежно від призначення — кількісна і якісна межі кредиту [2].

С. О. Маслова підкреслює: «Як будь-яке економічне явище кредит має свої межі, в яких реалізується його сутність. Як економічну категорію поняття межі потрібно розглядати як обмеження розповсюдження тих чи інших видів економічних відносин. Економічними межами розповсюдження кредитних відносин є межі, в яких їх існування об'єктивно необхідно і в яких вони зберігають свої особливі риси. Розвиток кредитних відносин більш економічної обґрунтованої грані безповоротно призводить до їх переродження, зміни сутності кредиту... Для того щоб відокремити кредитні відносини, визначити їх межі, необхідно відокремити їх від інших економічних відносин у просторі та часі виходячи з їх специфіки. Як матеріальний процес, кредит має просторову, часову та якісну визначеність. Це означає, що кредитні відносини займають чітко визначене положення в просторі (кредитні потоки відокремлені від інших вартісних потоків), кредит має завершеність у часі й має сукупність специфічних, притаманних тільки йому якостей. Таким чином, у філософському

розумінні можна говорити про просторові, часові та якісні межі кредиту» [3].

О. В. Васюренко зазначає, що «у концептуальному плані кредит має просторову, часову й якісні межі, тоді як просторові й часові обмеження здебільшого пов'язані з відокремленням кредитних потоків, якісні одночасно визначають міжкатегоріальний еконо-мічний взаємозв'язок» [1, с.156].

Виклад основного матеріалу. Таким чином, межі кредиту пов'язані з ринковим механізмом його руху. Розміри меж кредиту визначаються суб'єктами грошового ринку, а не суб'єктивними оцінками аналітиків. Кількісним виразом межі нарощування пропозиції позичок з боку кредиторів, передусім банків реальний попит на позичкові кошти, який пред'являють суб'єкти економічної діяльності — учасники відтворювального процесу при нормальній ставці банківського процента [2].

Отже, ключовим інструментом регулювання економічної межі кредиту є ставка банківського процента, а самі економічні межі формуються під впливом попиту суб'єктів грошового ринку. Тому розглядати економічні межі в часовому і просторовому аспекті немає достатніх підстав.

Сама економічна межа може розглядатися залежно від:

— рівня економічної системи — як мікроекономічна і макроекономічна межі кредиту;

— призначення — кількісна і якісна межі кредиту [2].

Обсяги попиту на кредит окремих кредитоспроможних позичальників — юридичних чи фізичних осіб складають мікроекономічні межі кредиту.

Індивідуальних мікромеж кредиту існує стільки, скільки існує в даний момент позичальників. Потенційно мікроекономічна межа кредиту існує у кожного економічного суб'єкта [2].

Вся сукупність індивідуальних мікромеж складає одну макроекономічну межу кредиту, яка визначає об'єктивний обсяг кредитних вкладень у народне господарство в цілому. Але вона не є простою сумою всіх мікромеж, а є відносно самодостатньою і формується під впливом додаткових загальноекономічних чинників, таких як:

— темпи і обсяги зростання ВВП;

— рівень розвитку фінансової системи і стан державних фінансів;

- державна грошово-кредитна політика;
- рівень розвитку ринкових відносин тощо [2].

З іншого боку, різні категорії позичальників (юридичні, фізичні особи) мають свої особливості (джерела доходів, формування грошових потоків, оцінка кредитоспроможності тощо).

Тому, виходячи з викладеного є підстави виділення в рамках макроекономічних меж кредиту внутрішніх меж кредиту, зокрема за формами та категоріями позичальників. Внутрішні межі показують допустиму міру розвитку окремих форм кредиту чи кредитів окремим категоріям позичальників у рамках загальної макроекономічної межі.

За категоріям позичальників можна поділити на корпоративний сектор та домогосподарства.

Ситуація у фінансовому секторі в значній мірі залежить від домогосподарств, їх поведінки: безпосередньо через їх рішення інвестувати заощадження або направляти кошти на споживання, брати гроші в банках та опосередковано через споживання, яке через корпоративний сектор впливає на фінансовий.

Тому оцінка економічних меж кредитів домогосподарствам та їх дотримання мають важливе значення для фінансової і соціальної стабільності.

Важливе значення для оцінки економічних меж кредитів домогосподарствам мають критерії їх визначення.

Для того, щоб визначені на практиці межі кредитування в найбільшій мірі співпадали з об'єктивними межами кредитування, необхідно їх встановлювати виходячи з теоретично обґрунтованих критеріїв. На сьогоднішній день ця задача не має однозначного рішення. Існування різних точок зору в цій сфері пов'язано зі значною кількістю факторів, які впливають на межі кредиту.

До найбільш загальних критеріїв, які можна використати для оцінки економічних меж кредитів домогосподарствам, можна віднести:

- обсяги ВВП;
- темпи зростання ВВП;
- рівень та динаміка процентної ставки за кредитами.

Обсяги і темпи зростання ВВП опосередковано впливають на макроекономічну межу кредитів домогосподарствам: при їх збільшенні зростають і кредити домогосподарствам, при їх зменшенні обсяг кредитів домогосподарствам знижується (табл. 1).

Таблиця 1

 ДИНАМІКА ВВП ТА КРЕДИТИВ ДОМОГОСПОДАРСТВАМ В УКРАЇНІ
 В 2001—2010 РОКАХ, % ДО ПОПЕРЕДНЬОГО РОКУ

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2000— 2010
ВВП, у фактичних цінах, млн грн	118 700	225 810	267 344	345 113	441 452	544 153	720 731	948 056	913 345	1 094 607	
Темп росту ВВП, у фактичних цінах, %	91	190	118	129	128	123	132	131	96	120	839
Кредити банків домогосподарствам всього, млн грн	1418	3313	8986	14794	33523	82 010	160 386	280 490	241 249	221 265	
Темп росту кредитів банкам домогосподарствам, %	145	234	271	165	227	245	196	175	86	92	22578
Співвідношення між зобов'язаннями за кредитами домогосподарств та ВВП, %	1,2	1,5	3,4	4,3	7,6	15,1	22,3	29,6	26,4	20,2	18,6

Складено автором за даними [4]

У той же час, прямої залежності між обсягами і темпами зростання ВВП та кредитами домогосподарствам не спостерігається. Вони опосередковано впливають на макроекономічну межу кредитів домогосподарствам: у 2001—2010 роках спостерігалось значне збільшення обсягів кредитів домогосподарствам, які за 10 років зросли майже в 226 разів при зростанні ВВП лише у 8 разів. Особливо значні суми зростання спостерігалися у 2005—2008 роках (2005 — понад 18, 2006 — понад 49, 2007 — понад 78 і 2008 передкризовий — понад 120 мільярдів гривень). Хоча, збільшення обсягів кредитів домогосподарствам у 2008 році викликано в тому числі і зниженням офіційного курсу гривні до іноземних валют. У 2009 році темп росту ВВП знизився до 96 відсотків, а темп росту кредитів банкам домогосподарствам — до 86 відсотків.

Рівень та динаміка процентної ставки за кредитами однаково впливає на попит на позички кожного з мікроекономічних суб'єктів кредитного ринку, в тому числі і домогосподарства. Зниження процента спричиняє зростання попиту на позички і навпаки, подорожчання кредиту знижує попит на позички.

Рівень та динаміка процентних ставок за кредитами домогосподарствам характеризують дані табл. 2.

Таблиця 2

**ДИНАМІКА ТА РІВЕНЬ ПРОЦЕНТНИХ СТАВОК ЗА КРЕДИТАМИ
ДОМОГОСПОДАРСТВАМ В УКРАЇНІ В 2001—2010 РОКАХ**

Показник	Рік							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Середньозважена процентна ставка за кредитами, % річних	22,6	17	16,3	15,2	15,6	18,7	22,3	25,2
Темп росту, %, до попереднього року	123,5	75,2	95,9	93,25	103	120	119,3	113
Індекс інфляції	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1

Складено автором за даними [4]

Дані таблиці 2 показують, що процентна ставка за кредитами домогосподарствам під впливом значного нарощування пропози-

ції кредитів з 2003 по 2007 рік знизилася з 22,6 до 15,6 процента, а починаючи з кінця 2008 року почала зростати і в кінці 2010 року склала 25,2 відсотки.

Перелічені вище найбільш загальні критерії, які можна використати для визначення економічних меж кредитів домогосподарствам, не дають змоги достовірно оцінити об'єктивні межі кредиту домогосподарствам.

Для оцінювання економічних меж кредитів домогосподарствам потрібні додаткові критерії, що на макрорівні характеризують економічний стан домогосподарств та показники їх діяльності.

Німецький федеральний банк (Дойче Бундесбанк) за домогосподарствами виділяє такі індикатори фінансової стійкості (FSI), розроблені Міжнародним валютним фондом:

— співвідношення між зобов'язаннями (за кредитами банків домогосподарствам) та ВВП (показник 1033). Даний показник визначає ступінь боргу по відношенню до економічної ефективності всієї економіки;

— обслуговування боргу (за кредитами) по відношенню до доходів домогосподарств (показник 1034). Індикатор вимірює ступінь обслуговування боргу домашніх господарств [6].

Вказані вище критерії можуть бути використані в якості оцінки об'єктивних меж кредитів домогосподарствам.

Таким чином, у якості додаткових критеріїв оцінки об'єктивних меж кредитів домогосподарствам можна запропонувати такі:

— співвідношення між зобов'язаннями за кредитами домогосподарств та ВВП;

— частка кредитів домогосподарствам у загальній сумі кредитів банків (без міжбанківських кредитів) та її динаміка;

— обсяги доходів населення (номінальні, реальні), темпи їх росту;

— співвідношення кредитів банків домогосподарствам до доходів домогосподарств, їх динаміка;

— обслуговування боргу по відношенню до доходів домогосподарств.

Частка кредитів домогосподарствам у загальній сумі кредитів банків характеризує, яка частина кредитного фонду надається домогосподарствам.

Дані таблиці 3 характеризують частки кредитів домогосподарствам до загальної суми кредитів (без кредитів банкам) по США, Німеччині, Росії та Україні.

Як свідчать дані дослідження, частка кредитів домогосподарствам у загальній сумі кредитів у США та Німеччині не перевищує 30 відсотків, а в Росії — не більше 24 відсотків. В Україні ж частка кредитів домогосподарствам сягнула в 2008 році майже 34 відсотки. При тому, що частка заробітної плати в валових витратах виробництва значно нижча, ніж у розвинутих країнах і співставна з такою в Росії.

Таблиця 3

ЧАСТКИ КРЕДИТІВ ДОМОГОСПОДАРСТВАМ ДО ЗАГАЛЬНОЇ СУМИ КРЕДИТІВ (БЕЗ КРЕДИТІВ БАНКАМ) В 2006—2011 РОКАХ ПО США ТА НІМЕЧЧИНІ, РОСІЇ ТА УКРАЇНІ

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	01.04.2011
США						
Кредити банків усього, млрд доларів	н/д	н/д	н/д	н/д	9206,5	9146
Кредити домогосподарствам, млрд доларів	2416	2555,3	2594,1	2478,9	2434,7	2404
Частка кредитів домогосподарствам до загальної суми кредитів (без кредитів банкам)	н/д	н/д	н/д	н/д	26,2	26,3
ФРН						
Кредити банків усього, млрд Євро	5192	5536	5761	5365	н/д	н/д
Кредити банків домогосподарствам	1566	1547	1531	1532	н/д	н/д
Частка кредитів домогосподарствам до загальної суми кредитів (без кредитів банкам)	30,16	27,94	26,58	28,56	н/д	н/д
Російська федерація						
Кредити банків — усього (без міжбанківських кредитів), млрд рублів	8183	12 506	16 861	16 454	18 616	19 088
Кредити банків домогосподарствам, млрд рублів	1883	2971	4017	3574	4085	4193

Закінчення табл. 3

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	01.04.2011
Частка кредитів домогосподарствам до загальної суми кредитів (без кредитів банкам)	23,01	23,76	23,83	21,72	21,94	21,97
Україна						
Кредити банків — усього (без міжбанківських кредитів), млрд грн	269	485	792	747	755	786
Кредити банків домогосподарствам, млрд грн	77	153	269	222	187	183
Частка кредитів домогосподарствам до загальної суми кредитів (без кредитів банкам)	28,59	31,52	33,96	29,72	24,77	23,28

Складено автором за даними [4—7].

За даним показником можна зробити висновок, що економічна межа кредитів домогосподарствам в Україні, починаючи з 2007 року, була перевищена.

Співвідношення між зобов'язаннями за кредитами домогосподарств та ВВП визначає ступінь боргу по відношенню до економічної ефективності всієї економіки.

Обсяги доходів населення, співвідношення кредитів банків домогосподарствам до їх доходів характеризують потенційні можливості домогосподарств та є одними з основних показників визначення кредитоспроможності позичальників.

Обслуговування боргу за кредитами по відношенню до доходів вимірює ступінь обслуговування боргу домашніх господарств.

Динаміку запропонованих показників для оцінки економічних меж кредитів домогосподарствам характеризують дані табл. 4.

Як видно з таблиці, темпи росту кредитів банків домогосподарствам у 2004—2008 роках перевищували темпи росту номінальних доходів населення. Співвідношення кредитів банків домогосподарствам до ВВП протягом 2004—2008 років зростало і перевищило 29 відсотків. Співвідношення кредитів банків домогосподарствам до наявних доходів населення у 2008 році перевищило 33 відсотки.

Таблиця 4

ДИНАМІКА ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ, ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТА КРЕДИТІВ БАНКІВ В УКРАЇНІ В 2004—2010 РОКАХ

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ВВП, у фактичних цінах, млн грн	345 113	441 452	544 153	720 731	948 056	913 345	1 094 607
Темп росту ВВП, %	129,1	127,9	123,3	132,5	131,5	96,3	119,8
Доходи населення, номінальні, всього	274 241	381 404	472 061	623 289	845 641	894 286	1 101 015
Темп росту номінальних доходів населення, %	127,2	139,1	123,8	132,0	135,7	105,8	123,1
Кредити банків усього, млн грн	96 945	156 268	268 294	485 368	792 244	747 348	745 864
Кредити банків домогосподарствам усього, млн грн	14 794	33 523	82 010	160 386	280 490	241 249	221 265
Темп росту кредитів банків домогосподарствам	164,6	226,6	244,6	195,6	174,9	86,0	91,7
Співвідношення кредитів банків домогосподарствам до ВВП за відповідний період, %	4,29	7,59	15,07	22,25	29,59	26,41	20,21
Співвідношення кредитів банків домогосподарствам до наявних доходів населення, %	5,39	8,79	17,37	25,73	33,17	26,98	20,10

Складено автором за даними [4]

Висновки. Таким чином, підсумовуючи результати дослідження, за сукупністю критеріїв оцінки, можна зробити наступні висновки:

1. Починаючи з 2008 року, економічно обґрунтована межа кредитів домогосподарствам була перевищена, про що свідчить постійне зростання проблемної заборгованості за такими кредитами.

2. Причинами перевищення економічно обґрунтованої межі кредитів домогосподарствам були:

— надто ліберальні умови банківського кредитування: значна кількість банків надавала кредити домогосподарствам, не дотримуючись належним чином принципів кредитування та процедури оцінки кредитоспроможності позичальників;

— надмірним залученням коштів банками на міжнародних ринках в іноземній валюті на строки, коротші за терміни наданих кредитів. Причому кредити в іноземній валюті надавалися позичальникам, які переважно не мали джерел надходжень в іноземній валюті, що несло в собі валютний ризик для клієнта.

З метою запобігання фінансової та соціальної нестабільності, дотримання економічних меж кредитів банками потребує регулювання на державному рівні. Для цього, разом з загальноприйнятими заходами, доцільно використовувати економічні важелі впливу на макрорівні, зокрема:

— збільшення коефіцієнта резервування при створенні резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків по домогосподарствам;

— підвищення норм обов'язкового резервування коштів банками за коштами, залученими в іноземній валюті на міжнародних ринках (від нерезидентів).

У заключення, варто додати, що питання економічних меж кредитів домогосподарствам потребує подальшого дослідження, та вдосконалення, зокрема більш детальне вивчення та визначення критеріїв їх оцінки.

Література

1. *Васюренко О. В.* Банківський менеджмент: Посібник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2001. — 320 с.
2. *Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М. І. Савлука.* — К.: КНЕУ, 2006.
3. *Маслова С. О.* Гроші і кредит. — 2002.
4. http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul_dod.htm

5. <http://www.federalreserve.gov/releases/g19/Current/>
6. http://www.bundesbank.de/statistik/statistik_iwf_fsiindikatoren.php
7. <http://www.cbr.ru/statistics/?Prtid=pdko>

Статтю подано до редакції 15.03.11 р.

УДК 336.71: 330.322/477

Труш Г. В., ст. викладач
кафедри банківської справи
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. Вадима Гетьмана»

ДО ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ

АНОТАЦІЯ. Запропоновано рекомендації щодо регулювання процесів впливу іноземного капіталу на вітчизняний кредитний ринок. Переваги та недоліки присутності іноземного капіталу у банківському секторі України

КЛЮЧОВІ СЛОВА: іноземний капітал, кредитний ринок, банківський сектор

АННОТАЦИЯ. Предложены рекомендации относительно регулирования процессов влияния иностранного капитала на отечественный кредитный рынок. Преимущества и недостатки присутствия иностранного капитала в банковском секторе Украины

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: иностранный капитал, кредитный рынок, банковский сектор

ANNOTATION. Market The recommendations about reculation influence processes of foreign capital on native credit market are proposed. Advantages and disadvantages of foreign capital in Ukraine's banking sector.

KEYWORDS: foreign capital, credit market, banking sector.

Постановка проблеми. Сьогодні банківська система України переживає процес прискореної інтеграції в світову економіку шляхом поширення в ній іноземного капіталу.

Інтенсивність та швидкість з якою іноземний капітал проникає на український грошовий ринок потребують постійного дослідження питань, що пов'язані з присутністю банків з іноземним капіталом в Україні та їх впливу на розвиток національної банківської системи і економіки в цілому.